

DÜNYA PETROL KRİZİ

Süveyş kanalı'nın Mısır tarafın-
dan temmuz 1956 sonuna doğru
millileştirilmesini müteakip İngilte-
re başbakanı Sir Anthony Eden'in
heyecanlı beyanatı halâ herkesin
hatırladığıdır: «Dünyanın yarısını
besleyen petrol kanaldan geçer; bu
petrol olmazsa Batı Avrupa memle-
ketleriyle diğer bir çok memleket-
lerin sanayii felce uğrar. Kanal bi-
zim için bir ölüm kalım dâvasıdır.»
Filhakika petrol bu günkü medeni-
yetin ana gıdasıdır. Petrol ekseri ha-
yatı endüstriler, kara, deniz ve ha-
va ulaştırması atâfete ve bütün iktisadî hayat durmağa mahkûmdur.

Bununla beraber, dört yıl evvel
kanalın kapanmasına ve petrol pi-
peline şebekelerinde vuku bulan
sabotajlara rağmen fabrikalar işle-
meğe devam etmiş ve bazı memle-
ketlerde ehemmiyetsiz bir takım
tehdit tedbirleri ile yetinilerek kriz
atlatılmıştır. 1951 yıllarında Dr.
Mussadak'ın Anglo-İrânian şirketi'nin
Abadan'daki tasfiyehanesiyle di-
ğer tesislerini millileştirdiği zaman
da durum buna benzer bir şekilde
gelişmiş, tasfiyehane dört yıl mu-
attal kaldığı halde İranlılar mevcut
petrol stokunu bile tamamen elden
çıkarmağa muvaffak olamamışlar-
dır. Bütün bunlar açık bir şekilde
göstereyor ki muayyen istihsal böl-
gelerinden gelen petrol şu veya bu
sebeple kesilse bile müstehlik mem-
leketler nisbeten kısa bir zamanda
buna intibak edebilmekte ve sözü
geçen istihsal bölgesinden müstağ-
ni kalabilmektedirler.

Herkesin hayretini mucip olan
bu durumun sebebi, devamlı olarak
artan dünya petrol sarfiyatına rağ-
men istihsal kapasitesinin her za-
man istihlâkin fevkinde olması
ve pek kısa bir zamanda az masraf-
la istihsalı artırmak imkânının mev-
cut bulunmasıdır. Bu günkü duru-
mu şöyle hülâsa edebiliriz: İkinci

Yazan :
Bülent BÜKTAŞ
Y. Müh.

dünya harbi'nin arifesinde 300 mil-
yon tonun dününde olan dünya ham
petrol istihlâki 1960 yılının başında
980 milyon tonu aşmış, yani 20 yıl-
lık devrede ortalama olarak senede
% 11 artmıştır (son 10 yıllık devre-
de ortalama % 8); halihazır dünya
petrol istihsalinin % 85'i Batı Dün-
yasına ve % 15'i komünist memle-
ketlere (Rusya, Doğu Avrupa, Kızıl
Çin) aittir. Bu istihsale Kuzey Ame-
rika % 37,5, Orta Doğu % 24,5, Gü-
ney Amerika % 18,8 komünist mem-
leketler % 15, Uzak Doğu % 2,6 Batı
Avrupa % 1,3 ve Afrika % 0,3 ile iş-
tirâk etmektedir. Dünya petrol re-
zervleri Batı Dünyası itibariyle 30
milyar ton tahmin edilmekte olup
Komünist memleketlerin rezervleri
hakkında kesin bir malûmat mev-
cut değildir. Petrol istihsalinin bu-
kadar sür'atle artmasına mukabil
kapasitenin her yerde daha fazla ge-
lişmesi yüzünden kapasiteden fay-
dalanma nisbeti ortalama olarak
% 75'i geçmemekte yani tam ran-
dumanla çalıştığı takdirde petrol
kaynakları ile yılda takriben 330
milyon ton gibi muazzam bir ilâve
istihsal sağlamak imkânı mevcut
bulunmakatdır.

Petrol nakli ile tasfiyesi konu-
sunda da benzer durumlar müşa-
hede edilmektedir. Bir misâl olarak
yalnız şunu zikredelim ki 1958 yı-
lında 6 milyon tonilatoluk 400'e ya-
kın sarnıç gemisi hurdaya çıkarıl-
mış ve fakat aynı yıl içinde 7 mil-
yon tonilatoyu aşan yeni sarnıç ge-
misi denize indirilmiştir. Petrol tas-
fiyehaneleri ise 1959 yılında kapasite-
lerinin ancak % 85'i nisbetinde
çalışmışlar ve sağladıkları istihsal
istihlâkin fevkinde olduğundan stok
lar endişe verici nisbette artmıştır.

İstihsal, nakil ve tasfiyede mey-
dana gelen bu anormal vaziyetin
tabii bir neticesi olarak petrol şir-
ketleri arasında gitgide artan bir
rekabet müşahade edilmiştir. Ham
petrol'e malik memleketler stokları-
nı bir an evvel elden çıkarmağa
gayret etmiş ve ihtiyacın fevkinde
sarnıç gemileri mevcut olduğundan
keza rekabet yüzünden navlunlarda
da ehemmiyetli düşmeler husule
gelmiştir. 1959 yılı başında Ame-
rikan petrol şirketleri fiatlarını kır-
mağa başlamış, Kuzey Amerikayı
Orta ve Güney Amerika ve mütea-
kiben Orta Doğu takip etmiş ve
ham petrolde fiat sukutu varil ba-
şına 20 Cent kadar yani % 10'a ya-
kın bir nisbeti bulmuştur.

Son zamanda petrol krizi biraz
hafiflemiş olmakla beraber bu du-
rumun daha yıllarca devam edeceği
tahmin ediliyor. Bunun başlıca se-
bebi son senelerde dünyanın birçok
yerlerinde (Sahrayı Kebir, Kuzey
Kanada, Alaska, Venezüella, Libya
ve Yakın Doğu) yeni petrol kaynak-
larının keşfedilmiş olmasıdır. Bun-
dan bir müddet evveline kadar pet-
rol istihsalinde emniyet ölçüsü ola-
rak rezervlerin istihsale nazaran 20
misli olması esas kabul olunuyor
ve ekseri petrol şirketleri de bu 20 y-
1 nisbetini muhafazaya gayret edi-
yorlardı. Halen bu emsal çok aşıl-
mış ve ortalama 40'a 1 nisbetin
bulmuştur. Bugün durum öyledi-
ki bu fazla kapasiteyi normal nisbe-
te indirmek için yeni petrol kay-
nakları aramaksızın uzun yıllar bek-
lemek veya istihsalı bir misli artı-
mak lâzım gelir. Halbuki hayret e-
dilecek cihet(petrol şirketlerini
araştırmalar için birbirleri ile ad-
tâ yarış etmeleridir. Dünya yüzün-
de mevcut ikiyüz'e yakın şirketi
araştırma işleri her yıl milyarlarca
dolar sarfına devam etmeleri b
sektördeki aşırı kapasiteyi daha d

artırmakta ve dolayısı ile petrol krizini idare ettirmektedir.

Zahiren büyük bir tezat arzeden bu durumu izah edebilecek yegâne husus, bizzat ham petrolün dünya çapında arzettiği ehemmiyetteki dünyanın stratejik muvazenesi bakımından petrolün önemi şüphesiz ki atom bombası kadar büyüktür. Petrol ihtiyacını karşılamak durumunda bir memleket ekonomik bakımdan felce uğrayacağı gibi herhangi bir askeri taarruza karşı da gelemaz. Petrol dâvasında mukadder bir krizi bile göze alarak bu kadar hararetili bir faaliyet gösterilmesinin sebebi de şudur.

Muhtelif memleketlerde petrol istihsalı ile rezervleri bakımından mevcut muvazenesizlikler de bu mücadeleyi körüklemektedir. Dünya memleketlerini bu yönden iç gruba ayırabiliriz. İstihlakleri istihallerinin üstünde olanlar, istihalleri istihlaklerini aşanlar ve istihalleri olmayıp (veya hemen hemen bulunmayan) ihtiyaçlarını ithalat yolu ile karşılayanlar, dünyanın en büyük müstahsili (% 36) ve teza en büyük müstehliki (%50) olan Birleşik Amerika rezervleri nispeten mahdut olmakla ihtiyacını usmen ithalat yoluyla karşılamak ve dolayısıyla birinci gruba girmektedir. Güney Amerika ve Yakın Doğu ise muazzam rezervlere mâk olup büyük müstahsil (%40) ve ayıf müstehlik (%9) sıfatı ile ikinci grupta yer almaktadır. Nihayet ihtiyaçlarının hemen hemen tamamını ithalat yoluyla karşılayan Ba-

Avrupa memleketleri ise üçüncü grubu teşkil etmektedir. Rusya ve eykleri ise arada mutavassıt bir grup olarak petrol bakımından endi kendilerine yeter vaziyette %15 istihsal ve az çok yeni nispette istihlak) bulunmakta ve zaman zaman mahdut miktarlarda ihcat yapmakla beraber bilhassa iney Amerika ve Yakın Doğu'nun üstahsil memleketlerini kendileri çekerek Batı Dünyasını müşkül

duruma sokmak için devamlı şekilde fırsat kullanmaktadırlar.

Yukarıda sözü geçen üç grup arasındaki petrol mübadelelerine daha yakın zamanlara kadar birkaç dev petrol şirketi hemen hemen tamamen hâkim bulunmakta ve a-ralarındaki anlaşmalarla bir tek cephe sağlamakta idiler. Bunların en mühimleri 1958 yılına ait konsolide ciroları itibariyle aşağıda gösterilmiştir :

Birleşik Amerika	Milyon dolar
Standart Oil of New Jersey	7.544
Standart Oil of California	1.560
Socony Vacuum	2.886
Gof Oil Corporation	2.788
Texas Company	2.328
İngiltere	
British Petroleum	1.674
İngiltere — Hollanda	
Royal Dutch Shell	5.472
Fransa	
Compagnie Française des Pétroles	596

Bu büyük şirketler tatbikatta petrolün istihsalini, naklini tasfiyesini ve satışını ellerinde tutmakta ve bunlarla anlaşmaya yanaşmayan daha mütevazı bazı şirketler ise «müstakiller» grubunu teşkil etmekte idi. Yakın Doğu'da son senelerde İran petrolleri ile Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi hareketi Irak'ta aynı cereyanların belirmesi Batı Dünyasının bu memleketlere olan güvenini esaslı bir surette sarsmış ve ihtiyaçlarının % 80'ini bu bölgelerden sağlayan Avrupa memleketlerini petrol bakımından sür'atle emniyet tedbirleri almağa sevk etmiştir. Bilhassa Süveyş'in kuzeyinde ve batısında yeni petrol kaynakları aranmasında sevk eden âmil de işte budur. Bir taraftan bu gaye ile tanınmış eski petrol şirketleri harekete geçerken muhtelif Batı Avrupa memleketlerinde de yeni yeni şirketler kurulmuştur. (Fransa'da C.R.E.P.S. ve S.N. Repal, İtalya'da Ente Nazionale Idrocarburi, Belçi-

ka'da Petrofina, Almanya'da Deutsche Erdöl..). Bütün bu şirketler Kanada, Peru, Veneziella, Libya, Suriye, İran gibi memleketlerde araştırmalar yapmaktadır. Türkiye'de de halen irili ufaklı 20 petrol şirketi aynı faaliyete katılmış bulunmaktadır.

Batı Avrupa kendini böylece petrol bakımından emniyete almağa çalışırken Birleşik Amerika'da da başka çeşit bir mücadelenin başladığını müşahade etmekteyiz. Diğer dünya memleketlerinde petrol rezervleri yıllık istihsal kapasitesinin 50 ve hattâ 60 mislini bulurken Birleşik Amerika'da bu nisbet 12'ye düşmüş ve dolayısıyla bu memleketin rezervleri tükenme yolunu tutmuştur. Şimdiden ihtiyacının %25'ini ithalat yolu ile karşılayan bu memleketin 10-15 sene sonra %50 nisbetinde ithalat yapmak zorunda kalacağı hesaplanmıştır. Bu durum «müstakil» şirketler grubunu da dünyanın diğer bölgelerinde petrol aramaya sevk etmiş ve bunlarla müttehit bir cephe teşkil eden büyük şirketler arasındaki mücadele gitgide artmıştır. Avrupa'da son yıllarda kurulan yeni şirketlerin bu mücadeleye katılması da gerginliği büsbütün artırmıştır. Petrol araştırmaları için büyük yatırımlar yapılmaya mecbur kalan bu şirketler başarılı neticeler aldıkça ellerine geçen petrolü biran evvel nakde tahvil yolunu tutmuşlar, fiat sukutları da bilhassa bundan ileri gelmiştir.

Petrolün böylece bollaşmasının ve bütün bu çekişmelerin çok önemli hattâ sonuçları itibari ile tehlikeli sayılacak durumlar ihdas etmeğe başladığını görüyoruz. İlk olarak Avrupa memleketlerinin enerji muvazenesinde husule gelen tahavvülü zikretmek gerekir. Son senelere kadar bu memleketlerde enerji istihsalı başta kömüre dayanmakta idi. Son 30 sene içindeki gelişme ise devamlı surette kömürün aleyhine tecelli etmiştir. (misal olarak O.E.E.C. memleketlerin-

de mecmu enerji üretiminde kömürün payı 1930 yılında %92 iken bu nisbet 1950 yılında %80'e ve 1959 yılında % 67'ye düşmüştür. Buna mukabil petrol sarfiyatı her gün artan nisbetlerde fazlaşmaktadır (meselâ Müşterek Pazar memleketleri'ni ele alırsak 10 yıl önce 22 milyon tonu geçmeyen ham petrol istihlâki halen 60 milyon tonu aşmıştır). Kömürün enerji üretiminde tedricen ehemmiyetini kaybetmesinin başlıca sebebi petrolün gitgide bollaşması ve ucuzlamasıdır. Bundan en fazla müteessir olan kömür maden işletmeleri ve kömür ocaklarında çalışan yüzbinlerce insandır. Bilhassa son senelerde ekseri Batı Avrupa memleketlerinin kömür istihsalinde bir takım tahdit tedbirleri almakta oldukları bir vakıdır. Bu sektörde işsizlik artmakta ve bu memleketlerin gitgide artan bir kömür krizi ile karşı karşıya oldukları müşahade edilmektedir. Petrolün kömüre nazaran daha ağır vergilere tâbi olmasına rağmen kömür krizini hafifletmek için bazı memleketlerde akaryakıtlardan tahsil edilen vergi ve rüsumun artırılması bile düşünülmektedir.

Diğer enerji kaynakları da petrolün gitgide artan rekabetinin tesirlerinden masun kalmamaktadırlar. Meselâ atom enerjisinin endüstri tatbikatı hâlen bir dereceye kadar tehlikeye düşmüş telâkki edilebilir. Daha düne kadar rezervlerin azalması ve tükenmeye doğru gitmesinin neticesinde yakıt fiyatlarının yükseleceği ve dolayısıyla bu yakıtlarla elde edilen enerji birim fiyatı ile atom enerjisi birim fiyatı arasında bir muvazene husule geleceği umulurken bu gün durum tamamen aksine seyretmektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki petrol piyasasındaki son gelişmeler Avrupa Memleketlerini ergeç enerji politikalarını bir revizyona tâbi tutmağa sevk ve hattâ icbar edecektir.

Birleşik Amerika'nın da bilhas-

sa ufak petrol müstahsillerini korumak için şimdiye kadar takip ettiği himayetkâr politikayı nasıl idame ettirebileceği meselesi düşündürücü bir keyfiyettir. Bir taraftan nisbeten mahdut petrol rezervlerinin kısa zamanda tükenmesini önlemek için yabancı petrole kapılarını gitgide daha fazla açmağa mecbur olan bu memleket küçük petrol müstahsillerini himaye için çok daha ucuz olan Güney Amerika ve bilhassa yüksek verimli kuyulardan fışkıran Yakın Doğu petrolleri'ne karşı serbest rekabet prensipleri ile kaabili telif olamayacak tedbirler almak zorunda kalacaktır (bir kyunun günlük ortalama verimi Birleşik Amerika'da 13 varil iken Yakın Doğu'da 5.000 varili bulmaktadır). Birleşik Amerika bunu yapmadığı takdirde ise onbinlerce ufak müstahsilin ortadan kalkması gibi muazzam bir ekonomik ve sosyal dâva ile karşıkarşıya kalacaktır.

Bütün bu sebeplerden dolayıdır ki yakın bir gelecekte Dünya petrol piyasasında önemli tahavvüller ve hattâ sürprizlerle karşılaşmamız ihtimali mevcuttur. Şu muhakkaktır ki karşılıklı menfaatlerin ehemmiyeti, müstahsil memleketlerdeki çeşitli gelişmeler, ileri endüstri memleketlerinin emniyet ve iktisadi politika mülâhazaları ve nihayet petrol şirketlerinin malî menfaatlerinin azameti karşısında petrol piyasasında bu gün hüküm süren vaziyetin uzun zaman devam etmesine imkân görülemez. Keza üzerinde tereddüt olmayan diğer bir nokta da müstahsil olsun müstehlik olsun bir tarafın belirli bir hâl tarzını karşı tarafa zorla kabul ettiremeyeceği keyfiyettir. Akliselime de en yakın gelen hareket şekli ilgili tarafların karşılıklı tavizlerde bulunarak ortalama bir hâl tarzı üzerinde mutabık kalmalarıdır. Dünyada ekonomik ve sosyal muvazenenin bu yönden de biran evvel teessüsü için şüphesiz ki böyle bir anlaşmaya şiddetle ihtiyaç vardır.

YENİ YAYINLAR

İnşaat Mühendisliği

- **Static Of Soil Media** V. V. Sokolovski Butterworth Co. (Canada) Ltd.

Matematik

- **Some Mathematical Methods of Physics** Gerald Goetzl - Nunzi Tralli. Mc Graw Hill

İdrodinamik

- **Boundary Layer theory**, New Second Edition Hermann Schlichting. Mc Graw Hill

- **Le bouloinnage des Roches et souterrain**. A. Hugon - A. Coste. (Eyrolles).

- **Cathodic Protection** Lindsay M. Applegate (Mc Graw Hill).

- **Cathodic Protection** John H. Morgan (Macmillan).

- **Grosse Dampfkraftwerke, Planung, Ausführung Und Bau KraftwerkAtlas**. K. Schröder. Springer - Verlag.

- **Highway Engineering Handbook** Kenneth B. Woods.. (Mc Graw Hill).

- **Marine Corrosion Handbook** F. Rogers (Mc Graw Hill).

- **Methodes Générales d'Essai et de Controle en Laboratoire** Livre 1. Mesures Geometriques et Mecaniques. R. L. Hermit (Eyrolles)

- **Midwestern Conference on Fluid Mechanics Proceedings 19** (University of Texas, Austin)

- **Midwestern Conference on Solid Mechanics Proceedings 19** Nuclear Power Station O. Tayl (Philosophical Library.)

- **Power Station Engineering and Economy** B.G.A. Skrotzki - W. Vopat (Mc Graw Hill)

- **Practical Prestressed Concrete** K. Preston (Mc Graw Hill)

- **Subsurface Mapping** (M.S. Book). John Wileysandsons)

- **Wave Propagation and Group Velocity** L. Brouillon. (Academic Press.)